

FRAGMANLAR
Testimonia-Fragmenta-Imitationes
Herakleitos

DERGÂH YAYINLARI 654

Felsefe Dizisi 32

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-683-7

1. Baskı Şubat 2016

2. Baskı Ekim 2019

Dizi Editörü

Asım O. Erverdi

Kitap Editörü

Erman Gören

Redaksiyon

Nagihan Keleş

Dizi Kapak Tasarımı

Işıl Döneray

Kapak Uygulama

Ercan Patlak

Sayfa Düzeni

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.

2622. Sok. No: 6/13

Bağcılar/İstanbul

Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Fragmanlar'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

FRAGMANLAR

Testimonia-Fragmenta-Imitationes

Herakleitos

Eski Yunanca Aslından Çevirenler
Güvenç Şar-Erdal Yıldız

HERAKLEITOS

Yaklaşık MÖ 500'de olgunluk dönemini yaşamış Ephesoslu düşünür. En çok bilinen öğretileri şeylerin daimi olarak değişim halinde olduğu (evrensel akış), karşıtların birbiriyle çatıştığı (karşıtların birliği) ve dünyanın temel maddesinin ateş olduğudur. Bu öğretiler üzerine yapılan kesin yorumlar birbirileriyle çelişkili bir görünüm arz eder; ancak bu çelişkili görünüm tam da Herakleitos'un karşıtların bir aradalığı anlayışıyla örtüşür. Herakleitos'un yaşamına dair çok az şey bilinmektedir. Diogenes Laertios'tan bildiklerimiz fragmanlarından yola çıkılarak kaleme alınmış, büyük ölçüde kişisel yorumlar gibi durur. Kimi aktarımlara göre İonialıların "kralı" olma görevi ve onursal unvanı kendisine miras kalmış ancak Herakleitos kabul etmeyerek bu makamı kardeşine bırakmıştır. Demokrasiye karşıt ve aristokratik yönetimden yana olduğu ileri sürülür. Antik ve modern yorumcular tarafından –gâh maddeci bir monist ya da tersine bir süreç düşünürü, gâh bir ampirist, rasyonalist ya da bilakis bir mistik, gâh bilimsel bir kozmolog, metafizikçi ya da aslında bir din düşünürü– olarak çok farklı biçimlerde nitelenmiştir. Herakleitos'u yorumlamak hâlâ ihtilafli ve zor bir görev olmaya devam etmektedir. Ancak yine de fragmanların takdir edilmesi ve anlaşılması için günümüze kadar kayda değer bir aşama kaydedilmiştir.

İÇİNDEKİLER

7	Giriş
26	Antik Kaynaklar İçin Kısaltmalar
37	A. TESTIMONIA [TANIKLIKLAR]
129	B. FRAGMENTA [FRAGMANLAR]
209	ŞÜPHELİ, YANLIŞ VE SAHTE FRAGMANLAR
219	C. IMITATIONES [TAKLİTLER]
275	Kaynakça
281	Dizin

GİRİŞ

Herakleitos'a, Herakleitos düşünmesine, Herakleitos fragmanlarına giriş? Ya da başlangıç? Nasıl girsek, nasıl başlasak? Gerçi Herakleitos'un kapıları açık olmasına açık ama, açık kapılardan, hep açık olan kapılardan nasıl girilir ki? Yoksa girmek için önce kapıları mı kapamalı? Peki, nasıl başlamalı? Eğer başlangıç da bir tanrıysa? En azından şimdilik daha kolay bir başlangıçla, girişle işe başlamak için dönüp dolaşıyoruz Herakleitos'tan kalan bu kapıların etrafında. Kolay bir giriş, başlangıç, belki aralık bir kapı arayıp duruyoruz. Ne yapsak ne etsek, neresinden tutup içine girsek? Yoksa kapıların arasından fragmanlara doğru içeri sıvıştırsak mı? Bekçiler izin verir mi? Herakleitos izin verir mi? Kolay mı o kadar! Hiç de o kadar kolay olmayan. Herakleitos. Ne söylenebilir ki bu adam hakkında! Müteredditler olarak; şüpheli olanla, tereddütlü olanla işe girişelim, başlamaya başlayalım. Belki tam da bu kesin bir şey

söyleyememe, bir şey söyleme konusunda tereddüt etme durumu şöyle dile dökülür: “Yaşam karşısında filozof Herakleitos: Bir kimse ne tür bir yaşamı takip etsin...” (DK 22B138). Bu fragmanda tam olarak ne söylenmek istendiği açıkça belli olmasa da, fragmanı okuyan herhangi bir kişi ya da yorumlayıcı birdenbire, fragmanın ikinci kısmının sonuna *daha başka* ibaresini yerleştirerek okurken bulur kendini. Herakleitos’un özgün bir yaşamı sürdürmeye ne kadar eğilim gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, bu durum hiç de şaşırtıcı olmasa gerek.

Az önce bahsedilen bu tereddüt, Herakleitos hakkında bilinen şeylerin kaynağına duyulan güvensizlikten ileri gelmez sadece. Elbette ki bir düşünür, istemeden de olsa şüphe duyduğu için, tüm metinlerin asıllık iddialarına hep bir adım uzak durur. Söz konusu Herakleitos olduğundaysa bu tereddütü ve şüpheyi besleyen, Herakleitos hakkında bilinen şeylerin kaynağına duyulan güvensizlik değil tam tersine Herakleitos’un sözleridir. Ve tüm bu sözlerin kendisinde toplandığı bir lakap: “Ona ‘Karanlık olan’ denirdi. Herakleitos, yazılarının bütünlüğü daha bozulmamışken bile böyle ün salmıştı.” (HEIDEGGER, 2000b, 249) Herakleitos’a bu lakabın, yaşadığı dönemde neden verildiği az çok bilinen bir şeydir.

Yazdıklarının, konuştuklarının gizemli bir üslub taşınması; tümcelerinin belirsiz, şüpheli ya da çok anlamlı olması, sadece bu mu, değil tabii ki, yapıp ettiklerinin de benzer bir biçimde olağandışı olması; tüm bunlar onu en azından ortalama insanlar karşısında karanlık hâle getiriyordu, getirmişti.

Ancak Herakleitos’un asırlar boyunca bu lakabı kaybetmemesini, hâlâ üzerinde taşıyabilmesini başka bir nedene daha bağlamak olanaklı gözükmemektedir. Bu neden bir yanıyla da, insanlık yazın ve düşün tarihinde anlamsız ya da çok anlamlı konuşan ve yazan onca yazarın, düşünürün, filozofun neden bu lakabı alamadığı (alabilecek kadar *Karanlık olan* olamadığı belki de) düşünüldüğünde, okuyucunun ve yorumcunun kafasını kurcalar.

Herakleitos'un *Karanlık olan* [Skoteinos] olarak kalması, yüzyıllar içinde bu karanlığın aydınlanacağına gitgide kararması, kesinlikle felsefe tarihinin ve onun filozoflarının, düşünürlerinin ona bağlılığı, lütfettiği, atfettiği bir şey değildir. Tam tersine, bu lakabı ondan bir türlü alamadıkları için, onu tüketemedikleri, aydınlığa kavuşturamadıkları içindir. Herakleitos'un sözlerinin bağlamlarının çoğu zaman belirsiz olması (ya da çok bağlamlı olması); felsefe tarihi boyunca Herakleitos'a ilgi gösteren düşünürlerin, filozofların çoğunun Herakleitos'un sözlerini kendi istedikleri bağlama çekebilmeleri, bu düşünürlerin ve filozofların *Herakleitos'u konuşturabilme* yetisine bütünüyle sahip oldukları anlamına gelmez. Tam tersine; Herakleitos'un sözlerine yorumcuların kendi istedikleri anlamları yükleyebilmesi; onların, Herakleitos'un sözlerini nasıl özgün ya da aslına uygun bir biçimde yorumlayabildiklerini değil, aksine hızlı bir biçimde Herakleitos'tan nasıl uzaklaştıklarını gösterir. Bu uzaklaşma, yorumcuların elinde olan bir şey olduğu kadar, elinde olmayan bir şey olarak, Herakleitos'un henüz/hâlâ *Karanlık olan* olabilmesi yü-zündendir de. Herakleitos henüz/hâlâ *Karanlık olan*dır. Ama bunun nedeni onun gizemli ve karanlık üslubu, söylediklerinin çok anlamlı olması, yazdıklarının o dönemki zaten pek yerleşmemiş olan gramer kurallarına bağlı olmadan yazılmış olması, Herakleitos'un sözlerinin asıl bağlamlarının hâlâ bulunamamış, tartışmalı olması gibi nedenler değildir. Herakleitos hâlâ *Karanlık olan*dır, çünkü onun söyledikleri en başından beri apaçık biçimde bir şeye işaret eder. Heidegger, Herakleitos'a *Aydınlık olan* [*der Lichte*] dediğinde aklında az çok böyle bir şey vardı herhâlde. Herakleitos'un *Aydınlık olan* olması, onun söylediklerinin oluşa ve varlığa dair özgün, içten ve amansız bir sorma ve sorgulama olmasından kaynaklanıyordu. Bu sorma ve sorgulama, onun söylediklerinin işaret ettiği şeye işaret etmesinin tüketilemez olmasının karakterini de kurar. Tıpkı kehaneti Delphoi'da bulunan o tanrının işaret etmesi gibi. İşte tam bu yüzden henüz/hâlâ *Karanlık olan*dır Herakleitos.

O her ne kadar “alık insan her söz karşısında heyecanlanmayı sever” (DK 22B87) demiş olsa da, onun fragmanlarını okuyup da her bir fragmanda heyecanlanmaktan kendini alabilen herhangi bir insan bulmak çok zordur. Bu bağlamda Herakleitos’un fragmanları, bütün bir felsefe tarihinin şafağındaki yeri ve işlevi hâlâ tartışmalı olsa da; bazen derin bazen de oldukça doğrudan, mecazsız, metaforsuz olsa da; açıktır ki sıradan ve olağan, alışıldık olmayan düşünelere dair felsefenin kendisine çağırıldığı ilk örneklerdir. Bu yüzden Herakleitos’un sözleri, bu sözlere dair tüm olası yorumlar yapıp bitse ve felsefe tarihinin Herakleitos’a ilgisi tamamen geride kalmış olsa bile (felsefenin nasıl bir döngü olduğu hatırlanacak olursa), yine de bir biçimde, bir zamanda, ortaya çıkmanın bir yolunu bulacaktır.

Herakleitos’tan günümüze çok az fragman kalmasına rağmen onların düşünce tarihinde bu denli tartışılması, yorumlanması aslında ilginç ve beklenmediktir. Daha şimdiden Herakleitos’un 139 fragmanı üzerine; gerek tek tek fragmanlar gerekse fragmanların bütünü hakkındaki tartışmalar, yorumlar ile devasa bir külliyat oluşmuş durumdadır.

Herakleitos’un fragmanlarının ilk anda anlaşılabilmesi öncelikle bir zorluk olarak görülse de, aynı zamanda bu bize pek çok olanak da sağlıyor. Herakleitos’un her bir sözü farklı felsefi, filolojik bağlamlarda ve farklı dönemlerde çok çeşitli tarzlarda yorumlanabiliyor, açıklanıp anlaşılmaya çalışılıyor. Herakleitos’un sözlerindeki *kapalılık* ya da bu sözlerin ilk anda yarattığı şaşkınlık onu anlamaya yönelik merakı arttırırken bizlere de yeni düşünme tutamakları sağlıyor. Bu bakımdan Herakleitos’un düşüncelerini anlamak için sadece onun fragmanlarını değil, aynı zamanda Herakleitos ile ilgili tanıklıkların ve taklitlerin de okuyucuyla buluşmasının yararlı olacağını düşünüyoruz.

Bilindiği üzere Herakleitos’un çalışmalarının esas ağırlık noktası onun fragmanlarıdır. Elbette Herakleitos’un kitabından günümüze sadece fragmanlar kalmıştır. Şimdi Herakleitos’un

fragmanlarının geçmişten günümüze nasıl bir süreçten geçerek bugünkü hâline geldiğini kısaca izleyelim. Diogenes Laertios, Herakleitos'un kitabı hakkında şu açıklamayı yapar: "Onun meşhur kitabı, temel konusu bakımından *Doğa Üzerine*'dir; kitap üç konuya ayrılmaktadır: Evren [*to pan*] üzerine, politika üzerine ve teoloji üzerine" (Diogenes Laertios 9.5). Fakat Diogenes Laertios çalışmasının başka bir yerinde Herakleitos'un kitabını farklı kişilerin değişik başlıklarla adlandırdığını, andığını da belirtir (Diogenes Laertios 9.12). Buna göre, *Doğa Üzerine* (*Peri Phýseōs*) dışında, kimileri Herakleitos'un kitabının başlığı için "Mousalar" adını uygun görür. Platon, *Sophistēs* diyalogunda Herakleitos'tan "İonialı Mousa" olarak bahseder (Platon, *Sophistēs* 242d; FOWLER, 1921, ad loc.). Diogenes Laertios'un bildirdiğine göre Diodotos, Herakleitos'un kitabı için şu başlığı uygun görür: "Yaşamın Amacı İçin Şaşmaz Bir Yönetim". Kimilerine göre ise Herakleitos'un kitabının başlığı 'Davranış Bilimi'dir" (Diogenes Laertios 9.12).

Antik kaynaklardan, değişik adlarla anılsa da, Herakleitos'un bir kitabı olduğu anlaşılmaktadır; fakat Herakleitos'tan günümüze bütünüyle korunmuş bir kitap kalmamıştır. Herakleitos'un bir kitabı olmakla birlikte ondan kalan fragmanlar farklı yazarların farklı yapıtlarına dağılmış durumdaydı. Bu durum uzun bir süre devam etti. Şimdi geçmişten bugüne Herakleitos'un fragmanlarının derlenmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ile ilgili öne çıkan çalışmalara göz atalım.

Herakleitos'un fragmanlarının derlenip toparlanarak ilk kez yayımlanması 1573 yılında Stephanus tarafından yapılmıştır. Stephanus'un 1573 yılında basılan kitabının Yunanca başlığı *Poiēsis Philosophos*, Latince başlığı ise *Poesis Philosophica*'dır. Stephanus'un bu kitabında Herakleitos dışında Empedokles, Parmenides, Ksenophanes, Kleantes, Timon, Epikharmos ve Demokritos'tan da fragmanlar bulunmaktadır. Kitapta Herakleitos ile ilgili bölüm 129-155 numaralı sayfalar arasındadır. Kitabın 129-141 numaralı sayfalarında

Herakleitos'un kimi fragmanları yer alır. Bu bölümün 142-155 numaralı sayfaları ise Herakleitos'un mektuplarına ayrılmıştır. Elbette bu basımda Herakleitos'un fragmanlarının çok az bir kısmı yer almaktadır. Yine de Herakleitos'un fragmanlarının bu yayımı tarihsel bir ilgi açısından önemlidir (STEPHANUS, 1573).

Herakleitos'un fragmanlarının derli toplu ilk yayımını 19. yüzyılın başlarında buluruz. Friedrich Schleiermacher 1808 yılında çeşitli antik kaynaklara dayanarak Herakleitos'un fragmanlarını, düşüncelerini ilk kez derli toplu bir biçimde ortaya koyduğu kitabında fragmanları çift dilli –Yunanca, Almanca– olarak yayımlamıştır (SCHLEIERMACHER, 1808). Ancak hemen belirtmeliyiz ki bu çalışma Herakleitos'un bütün fragmanlarını kapsamamaktadır.

Ferdinand Lassalle ise 1858 yılında yayımlanan iki ciltlik '*Die Philosophie Herakleitos' des Dunklen von Ephesos*' adlı çalışmasında Herakleitos'un felsefesi üzerine yorumlar yaparken yüzlerce antik kaynaktan yararlanmıştı. Bundan dolayı kitapta Herakleitos'un pek çok fragmanına ve onların antik kaynaklarına da yer verilmiştir (LASSALLE, 1858).

Bu kitaptan sonraysa Ingram Bywater 1877 yılında yayımladığı *Heracliti Ephesii Reliquiae* başlıklı çalışmasında Herakleitos'un fragmanlarını ve mektuplarını kendi sıralama tercihinine göre hazırlayarak çift dilli olarak –Yunanca, İngilizce– sunmuştur (BYWATER, 1877). Bu çalışmada da benzer bir sorun gözümüze çarpmaktadır. Herakleitos'un bütün fragmanları hâlâ eksiktir.

Nihayet Hermann Diels 1901 yılında yayımladığı *Herakleitos von Ephesos* başlıklı kitabıyla Herakleitos'un fragmanlarını, onun hakkındaki tanıklıkları ve onun fragmanlarının taklitlerini görece eksiksiz ve bütünlüklü bir tarzda ortaya koymuştur. Diels 1903 yılında yayımladığı *Die Fragmente der Vorsokratiker* başlıklı daha kapsamlı ve bugün de bizim çevirimize temel oluşturan kitabında diğer Sokrates öncesi filozoflara olduğu gibi Herakleitos'a da bir bölüm ayırmıştır (DIELS, 1903).

Diels, Herakleitos'un fragmanlarını yani onun yapıtıdan kalan parçaları hem konularına hem de fragmanların alındığı kitapların yazarlarına göre sınıflandırmış ve 139 fragman olarak bize sunmuştur. Bu 139 fragman Eski Yunan ve Roma dönemindeki çeşitli filozofların, düşünürlerin, araştırmacıların vs. yapıtlarından filolojik ve tarihsel bir karşılaştırma yöntemiyle seçilip çıkarılarak oluşturulmuştur. Bu yapıtların çoğu MS 200 ile 500 yılları arasına tarihlendirilir. Yani Herakleitos'un ölümünden yaklaşık 700-800 yıl sonra yazılmış olan yapıtlardan elde edilen bilgilerle Herakleitos'un fragmanlarının büyük bir bölümü bir araya getirilmiştir.

Herakleitos'un fragmanlarının elde edildiği yapıtların en yakın tarihli Platon ve Aristoteles'e ait olanlardır. Platon, Herakleitos'un ölümünden yaklaşık 35-40 yıl sonra, Aristoteles ise Herakleitos'un ölümünden yaklaşık 75-80 yıl sonra doğmuştur. Herakleitos'un yapıtının yazıldığı yıllar ile Herakleitos'a ait fragmanların bulunduğu yapıtların yazıldığı yıllar arasındaki zamansal uzaklık dışında başka bir uzaklık da söz konusudur. Bu duruma bağlam ile ilgili bir uzaklık diyebiliriz. Nitekim Herakleitos'un fragmanlarını elde ettiğimiz yapıtların yazarları başka bir düşünsel bağlam içinde bulunuyorlardı. Çok tanrılı bir din anlayışının egemen olduğu dönemde yapıtı oluşturulan Herakleitos, tek tanrılı dinin egemen olduğu bir dönemin yapıtlarının içine yerleştirilebiliyordu. Herakleitos'un fragmanları önemli oranda Hıristiyan Kilise Babalarının yapıtları içinde bulunmaktadır. Şimdi Diels tarafından Herakleitos'un fragmanlarının derlendiği kitaplar ve onların yazarlarına bir bakalım.

Herakleitos'un 139 fragmanı için en çok yararlanılan kişi, düşünce dünyasında daha çok adı Latince telaffuzuyla Clemens olarak bilinen İskenderiyeli Klementos'tur. MS 150 ile 215 yılları arasında yaşayan Klementos, Hıristiyan bir teolog ve Kilise Babasıydı. Kendisi Eski Yunan felsefesi ve edebiyatıyla yakından ilgileniyordu, bundan dolayı "Erken Hıristiyan dönemi düşünürleri arasında özel olarak Yunan felsefesine, daha genel olarak Yunan kültür ve değerlerine en olumlu

yaklaşımı temsil eden” (ARSLAN, 2010, 301) kişi olarak biliniyordu. Diels, Herakleitos’un 24 fragmanını (22B13-36) Klementos’un çeşitli yapıtlarından derlemiştir. Diels, Klementos’un *Stromateis* adlı yapıtından 21 fragman almıştır. *Derlemeler/Çeşitlemeler* ya da *Kırkyama* olarak çevirebileceğimiz *Stromateis* adlı çalışma onun “Hristiyan öğretisi veya imanı ile Yunan felsefesi ve daha genel olarak akıl arasındaki ilişkiler üzerine görüşlerini içerir” (ARSLAN, 2010, 302). Herakleitos’un fragmanlarından kalan 2’si Klementos’un *Protreptikos pros Hellēnas*, 1’i ise *Paidagōgos* başlıklı yapıtlarından alınmıştır.

Klementos’tan sonra Herakleitos’un fragmanları için en çok başvurulan ikinci kaynak ise Ploutarkhos’tur. Özellikle yazdığı biyografilerle tanınan Ploutarkhos MS 45-120 yılları arasında yaşamıştır. Diels, Herakleitos’un 19 fragmanını (22B76, 22B85-22B101 ve 22B106) Ploutarkhos’un yapıtlarından almıştır. Ploutarkhos’un yapıtlarında yer alan Herakleitos fragmanları onun bir ya da birkaç kitabından değil 10’dan fazla yapıtından derlenmiştir.

Diels’in Ploutarkhos’tan sonra Herakleitos’un fragmanları için en çok başvurduğu kaynak ise Hippolytos’tur. MS 170 ile 235 yılları arasında yaşayan Hippolytos da Klementos gibi bir Kilise Babasıdır. Hippolytos’un en bilinen yapıtı *Kata Pasōn Haireseōn Elenkhōu/Refutatio Omnium Haeresium/Tüm Sapkınlıkların Çürütülmesi* başlıklı çalışmasıdır. Etienne Gilson, Hippolytos’un düşüncesi ve yapıtı hakkında şöyle der: “Onun yorumcu, teolog ve apolojist olarak kaleme aldığı eserlerden geriye kalan ve bizim için son derece önemli olan bölüm genelde *Philosophoumena* başlığı altında anılan *Tüm sapkın akımların çürütülmesi* bölümüdür. Bu eserindeki asıl niyeti, kendileri Hristiyanlığı sahiplenseler de sapkın mezheplerin kaynağının, Hristiyan geleneğinde değil de filozofların oluşturdukları doktrinlerde olduğunu göstermektir” (GILSON, 2007, 45-46). Diels, Herakleitos’un 18 fragmanını (22B49a-22B67) Hippolytos’un söz konusu yapıtından almıştır. Herakleitos’un fragmanları Hippolytos’un bu yapıtının 9. ve 10. bölümlerinde yer almaktadır.

Hippolytos'tan sonra Herakleitos'un fragmanları için en çok başvurulan kaynak ise Stobaios'tur. Tam adı Ioannes Stobaios'tur ve anlaşıldığı kadarıyla ona Stobaios denmesi Makedonya'nın Stobai kentinde doğmuş olmasından kaynaklanır. Stobaios'un MS 5. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanılmaktadır. Stobaios'un hayatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Diels, Herakleitos'un 13 fragmanını (22B95 ve 22B108-22B119) Stobaios'un *Anthologium* adlı yapıtından almıştır. Stobaios, yapıtını herhangi bir yorum yapmadan yazarlardan yaptığı seçmelerden oluşturmuştur.

Stobaios'tan sonra Herakleitos'un fragmanları için en çok başvuru-
lan kaynak ise Diogenes Laertios'tur. MS 3. yüzyılda yaşayan Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (ŞENTUNA, 2004) adlı kitabında Eski Yunan filozoflarının öğretileri ve yaşamları hakkında, kimileri şüpheli ya da sahte olsa da, çeşitli bilgiler vermektedir. Laertios'un yapıtının 9. kitabının ilk 17 paragrafı Herakleitos'a ayrılmıştır. Diels, Herakleitos'un 12 fragmanından (22B38-22B47 ile 22B121, 22B129) 9 tanesini Laertios'un yapıtının Herakleitos bölümünün yer aldığı 9. kitabından, diğer 2 fragmanı ise 1. ve 8. kitaptan almıştır.

Diels'in Herakleitos'un fragmanları için başvurduğu bir diğer kaynak ise Aristoteles'tir. Eski Yunan felsefesinin ve felsefe tarihinin en önemli filozoflarından olan Aristoteles MÖ 384 ile 322 yılları arasında yaşamıştır. Aristoteles filozof olmasının yanı sıra yapıtlarında kendisinden önce gelen filozofların düşüncelerine de yer verdiğinden dolayı Eski Yunan felsefesi tarihi için de temel kaynaklardan biridir. Diels, Herakleitos'un 7 fragmanını (22B6-22B11 ve 22B91) Aristoteles'in çeşitli yapıtlarından almıştır.

Diels'in, Herakleitos'un fragmanları için başvurduğu bir diğer kaynak ise Marcus Aurelius'tur. Aurelius MS 121 ile 180 yılları arasında yaşamış Roma İmparatoru ve Stoacı filozoftur. Diels, Herakleitos'un 6 fragmanını, (22B71-22B76) Aurelius'un *Ta eis Heauton* başlıklı, Türkçe *Düşünceler* başlığıyla yayımlanan yapıtından almıştır (KARADENİZ, 2004).

Herakleitos'un fragmanları derlenirken en çok yararlanılan kaynakları yukarıda sıraladık. Şimdi ise sayıca fazla olmasa da Herakleitos'un fragmanlarının derlendiği diğer antik kaynaklara bakalım. Diels, Herakleitos'un fragmanlarını derlerken Sekstos Empeirikos, Origenes ve Iamblikhos'tan üçer fragman almıştır. Bu fragmanlardan en önemlileri Sekstos Empeirikos'a ait olsa gerek. MS 160-210 yılları arasında yaşamış olan septik filozof Sekstos Empeirikos'ta Herakleitos'un *Logos*'a ilişkin fragmanlarını buluruz. Diels, Sekstos Empeirikos'tan aldığı 2 fragmanı Herakleitos'un fragmanlarının ilk iki sırasına yerleştirir. Diels, bunların dışında Platon, Plotinos, Porphyrios, Strabon ve Theophrastos'tan da ikişer fragman almıştır.

Şimdi de Diels'in kitabının yapısına kısaca bakalım. Diels bu kitabında, diğer Sokrates öncesi düşünürlerin çalışmalarını ortaya koyarken yaptığı gibi, Herakleitos'la ilgili bölümü de üç kısma ayırır: Birinci kısım yani *A kısmı* Herakleitos hakkındaki tanıklıklara dayanan, *Testimonia* bölümüdür. Bu bölümde Herakleitos'un yaşamı ve öğretisi hakkındaki derlenip toparlanmış doksografik kaynaklar sıralanır. İkinci kısım yani *B kısmı* ise *Fragmenta* bölümüdür. Bu bölümün büyük çoğunluğu ilkin Herakleitos'a ait fragmanlardan, daha sonrasındaysa *şüpheli, yanlış ya da sahte fragmanlardan* oluşur. Üçüncü kısım yani *C kısmı* *Imitation* bölümüdür. Bu bölüm Herakleitos'a ait olmayan fakat onun düşüncelerini taklit eden, Herakleitos'un sözlerine benzer ifadeler içeren başka düşünürlerin, araştırmacıların ya da şairlerin çalışmalarını içerir.

Diels'in ölümünden sonra onun bu kitabını Walther Kranz yeniden düzenleyerek, çeşitli katkılarda bulunarak 1934 yılında 5. baskı olarak yayımlandı (DIELS-KRANZ, 1934). Daha sonra yapılan basımlar da bu baskının tekrarı olarak yapıldı. Günümüz düşünce dünyasında Herakleitos'un fragmanlarıyla ilgili numaralandırmada Diels-Kranz'ın bu kitabı genel bir kabul görmüştür. Bundan dolayı Herakleitos'un fragmanlarını numaralandırmada, eski (örn. Bywater) ya da yeni (örn. Marcovich, Kahn) numaralandırmalardan ayırmak

için fragman numarasının önüne Diels–Kranz’a ait olduğunu belirtmek için “DK” kısaltması konur.

Diels–Kranz’ın *Die Fragmente der Vorsokratiker* başlıklı çalışması daha sonraki bütün Herakleitos çevirilerinde ve Herakleitos üzerine yapılan çalışmalarda temel referans kitabı olarak kullanılagelmiştir. Yine de söylemek gerekir ki kitabın Herakleitos’un fragmanlarına ilişkin olarak geliştirmiş olduğu bu tasnifin yeterliliği ve tamlığı üzerine tartışmalar günümüzde hâlâ devam etmektedir. Diels–Kranz’dan sonra da Herakleitos’un fragmanlarının çeşitli dillere çevirisi ve Herakleitos üzerine yapılan çalışmalar artan bir ilgiyle devam etmiştir ve devam etmektedir. Pek çok dilde ve pek çok düzeyde yapılan bu çeviriler ve çalışmaların hepsini burada dile getirmek hem gereksizdir hem de bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bundan dolayı Diels–Kranz’dan sonra Herakleitos üzerine yapılan çalışmalardan öne çıkanlara işaret etmekle yetineceğiz.

Bunlardan ilki olarak Olof Gigon’un 1935 yılında yayımladığı *Untersuchungen zu Heraklit* adlı çalışmayı söyleyebiliriz. Bu kitap: I. İlke (*Prinzip*); II. Kosmoloji (*Kosmologie*); III. Fizyoloji (*Physiologie*); IV. Bu Dünyada ve Öte Dünyada Yaşam (*Das Leben in Diesseits und Jenseits*); V. Tanrıbilim (*Theologie*) başlıklı bölümlerden oluşmaktadır ve Gigon burada fragmanları yukarıdaki bölümlere göre düzenleyip açıklamayı denemektedir (GIGON, 1935).

Bir diğer dikkat çeken çalışma olarak Geoffrey S. Kirk’ün 1962 yılında yayımladığı *Heracitus, The Cosmic Fragments* başlıklı kitabını gösterebiliriz. Kirk bu çalışmasında özellikle ateş ile ilgili fragmanlar olmak üzere Herakleitos’un çoğu fragmanının ayrıntılı bir yorumunu, açıklamasını yapar (KIRK, 1962). Kirk’ün bundan başka Raven ile birlikte hazırladığı *The Presocratic Philosophers* başlıklı çalışmada da Herakleitos’un fragmanlarının önemli bir kısmının çevirisi ve yorumu yer almaktadır (KIRK–RAVEN 1963).

Yetmişli yılların başındaysa İtalya’da Mondolfo ve Taran *Eraclito* başlıklı bir kitap yayımlayarak ilk defa Herakleitos’la ilgili tanıklıkları

(*Testimonia*) ve taklitleri (*Imitationes*) İtalyanca'da bir araya getirdiler. Mondolfo ve Taran, bu çalışmada Herakleitos'a ilişkin tanıklıklar (*Testimonia*) ve taklitler (*Imitationes*) üzerine ayrıntılı filolojik ve felsefi yorumlarda da bulundular (MONDOLFO–TARAN 1972).

Herakleitos'a ilişkin bir başka dikkate alınması gereken kitap da Miroslav Marcovich'e aittir. Marcovich'in ilk basımı 1967 yılında, ikinci basımı ise 2001 yılında yayımlanan *Heraclitus: Greek text with a short commentary* başlıklı kitabında, Herakleitos'un fragmanlarına Diels–Kranz tasnifinden farklı bir tasnif uygulanmıştır. Marcovich, Herakleitos'un fragmanlarını konularına göre 3 ana bölümde incelemiştir. Bu 3 ana bölüm şöyledir: 1. *Logos doktrini üzerine*; 2. *Ateş doktrini üzerine*; 3. *Etik, Politika ve diğerleri*. Marcovich'in bu kitabı Herakleitos'un fragmanları üzerine yakın dönemdeki en önemli çalışmalardan biri olarak sayılabilir (MARCOVICH, 2001).

Herakleitos'un fragmanlarının derlenmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ile ilgili öne çıkan çalışmalardan son olarak günümüzde de devam eden bir çalışmadan bahsedelim. Serge Mouraviev, Herakleitos konusunda bugüne kadarki en kapsamlı çalışmayı yapmaktadır. Mouraviev, Herakleitos üzerine 5 bölüm ve yaklaşık 20 ciltlik kitap biçiminde projelendirdiği çalışmasının ilk cildini 1999 yılında yayımlamıştır (MOURAVIEV, 1999). Mouraviev'in bu geniş kapsamlı projesinin bugüne kadar 11 cildi yayımlanmıştır. Mouraviev'in kronolojik ve eleştirel çalışması Herakleitos'un yaşamı, kitabı ve öğretisi hakkında İlkçağ ve Ortaçağ düşünce tarihini de içeren geniş kapsamlı bir çalışma olarak hâlâ devam ediyor. Bir başka yeni ve güncel çalışma olarak Andrei Lebedev'in *Herakleitos'un Logos'u: Onun Düşüncesinin ve Sözlerinin Yeniden Düzenlenmesi (Fragmanların Yeni Bir Kritik Edisyonu ile Birlikte) / Лебедев, Логос Гераклита: реконструкция мысли и слова (с новым критическим изданием фрагментов)* başlıklı kitabı gösterilebilir (LEBEDEV, 2014).

Herakleitos üzerine yapılmış olan çalışmaları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir olay ve bu olayın yol açtığı etkilerden

de söz etmeden geçmeyelim. Bu olay, 1962 yılında Makedonya ve Yunanistan arasında yer alan Derveni adlı bölgede (bu bölge Eski Yunanda Lete adıyla bilinen yerleşim alanı içinde kalmaktadır) bir yol genişletmesi sırasında ortaya çıkarılan sanduka mezarlarda bulunan ve yaklaşık MÖ 5. yüzyıla ait olduğu anlaşılan bazı papirüslerin bulunmasıdır (BETEGH, 2006, 56). Bu papirüslerde, yazıldığı dönemdeki Eski Yunan'ın kültür yapısına dair eleştirel görüşler bulunmasının (JANKO, 2008) yanı sıra Herakleitos'un bazı fragmanlarını anımsatan ifadeler de yer almaktadır. Bu durum, elbette ki çok farklı biçimlerde yorumlanabileceği gibi, asıl olarak Herakleitos'un yazdığı kitabın asıllığı ve kendi döneminde bile farklı çevrelerce okunduğu görüşünü pekiştirmektedir. Bu papirüslerin ilk olarak 1997'de açılış kısmının daha sonraları da 2006'da tamamının yayımlanması ile birlikte Herakleitos araştırmacıları bu papirüslerdeki ifadeler ile Herakleitos'un fragmanlarının karşılaştırmalı bir okuma ve yorumlamasını da yapmaya başlamışlardır.

Herakleitos'un özellikle 22B3 ve 22B94 no'lu fragmanlarının, papirüslerde bu fragmanlara benzer ifadelerin ışığında tekrar ele alındığı (SIDER, 1987); Derveni papirüslerinin Herakleitos'un fragmanlarındaki kavramların kullanım bağlamları merkezinde ayrıntılı bir incelenmesinin gerçekleştirildiği (LEBEDEV, 1989); papirüslerin belli bir bölümü üzerinden Herakleitos'un düşüncelerinin genel olarak tekrar yorumlandığı (SCHÖNBECK, 1993); ya da papirüslerdeki ay takvimindeki günler üzerine söylenenler ile Herakleitos'un bu konuya yakınlığı üzerinden kurulan ilişkilerin ele alındığı (WEST, 1987) eserler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Derveni papirüsleri üzerine yapılan filolojik çalışmalarının ileriki yıllarda standartlaşmasıyla bu çalışmaların daha geniş bir yelpazede ve farklı yorumlarla birlikte çoğalması olanaklı gözükmektedir.

Herakleitos'un fragmanlarının derlenip toparlanması, yayımlanması ile ilgili tarihsel öneme sahip olan çalışmaları yukarıda sıraladık. Hiç kuşkusuz bizim sıralamamızdan bağımsız olarak Herakleitos üze-

rine hem çeviri hem de yorumlar bulunmaktadır. Bütün bu çeviri ve yorumlar Herakleitos'un düşüncesinin anlaşılmasında bir katkı olarak görülmelidir. Yine de haksızlık etmemek adına en azından birkaç çalışmaya daha işaret edelim: Jean Bollack ve Heinz Wismann'ın *Héraclite ou la Séparation* (BOLLACK-WISMANN, 1972); Bruno Snell'in *Heraklit* (SNELL, 1983); Marcel Conche'nin *Héraclite: Fragments, texte établi, traduit et commenté* (CONCHE, 1986); T. M. Robinson'un *Heraclitus: Fragments. A Text and Translation with a Commentary* (ROBINSON, 1987); Charles H. Kahn'ın *The Art and Thought of Heraclitus* (KAHN, 2004) başlıklı kitapları dikkate değer çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Herakleitos'un fragmanlarının hangi Antik kaynaklardan derlendiğini ve günümüze kadarki önemli Herakleitos çevirileri, derlemeleri ve yorumlarına kısaca değindikten sonra şimdi de Herakleitos'un Türkçede ve Türkiye'deki düşünme dünyasındaki yerini genel hatlarıyla belirgin kılmaya çalışalım.

Türkiye'de hem felsefe çalışmalarının hem de felsefe çevirilerinin Batı'ya oranla geç başladığını ama buna karşın Herakleitos'un fragmanlarının oldukça erken bir tarihte, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçeye çevrildiğini söyleyebiliriz. 1935 yılında Haydar Rifat, Herakleitos'un fragmanlarını ve kısa bir yorumunu *Ayaslıklu Heraklit* başlığını verdiği bir kitapta yayımlamıştır (RIFAT, 1935). Bu çeviri Fransızcadan yapılmıştır. Latin alfabesine geçişten yedi yıl sonra yayımlandığından dolayı, çevirinin dili yerli yerine oturmamış bir durumdadır. Yine de dilimizdeki ilk Herakleitos çevirisi olması nedeniyle tarafımızca tarihsel açıdan çok önemli ve değerli görülmektedir.

Haydar Rifat'ın çevirisinden sonra yapılan ilk Herakleitos çevirisi 1948 yılına aittir. Herakleitos'un fragmanlarını da içeren *Antik Felsefe-Metinler ve Açıklamalar* başlıklı kitap Walther Kranz tarafından hazırlanmış ve Suad Y. Baydur tarafından Almandan çevrilmiştir (KRANZ, 1948). Bu kitap Sokrates öncesi Yunan dünyasının ozanlarının, düşünürlerinin, filozoflarının günümüze kalan fragmanlarından yapılmış bir seçkiden oluşmaktadır. Yine de bu kitapta Herakleitos'un

fragmanlarının bütünü yer almamaktadır. Kitap hem daha yakın bir döneme ait olmasından hem de Baydur'un titiz çevirisinden dolayı günümüz Türkçesine daha yakın bir dile ve anlaşılabilirliğe sahiptir. Erken yaşta ölen Baydur'un bu çevirisi Macit Gökberk tarafından gözden geçirilerek 1976 yılında tekrar basılmıştır (KRANZ, 1976).

Kranz'ın bu kitabından sonra yapılan bir başka Herakleitos çevirisi ise Cemil Sena'ya aittir. Sena hazırladığı *Filozoflar Ansiklopedisi*'nin Herakleitos maddesinde Herakleitos'un fragmanlarının çevirisine de yer vermiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Sena, Herakleitos'un fragmanlarının bütününe çevirmemiş, çevirdiklerini de fragmanların asıl dilinden değil Fransızcadan çevirmiştir (SENA, 1975).

Türkçedeki bir sonraki Herakleitos çevirisi Wilhelm Capelle'in *Die Vorsokratiker* adlı çalışmasının 1994 yılında *Sokrates'ten Önce Felsefe* başlığıyla yapılan Türkçe basımının içinde yer almaktadır. Almancadan çevirisi Oğuz Özügül tarafından yapılan bu çalışmada Herakleitos'un fragmanları çeşitli konu başlıkları altında sunulmuştur. Bu çalışmada da Herakleitos'un fragmanlarının bütünü yer almamaktadır (CAPELLE, 1994).

1998 yılında Samih Rifat *Herakleitos, Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi* başlıklı çeviri, derleme bir kitap yayımlandı. Rifat bu kitabında Herakleitos'un fragmanlarını Fransızcadan çevirmiştir. Bu çalışmada da Herakleitos'un 126 fragmanı ve birkaç şüpheli ya da sahte fragmanı bulunmaktadır. Yine de söylemek gerekir ki fragmanlara ilişkin olarak yapmış olduğu açıklamalar ve yorumlar hem felsefeye hem de Herakleitos'un fragmanlarının anlaşılmasına olumlu bir katkı olarak değerlendirilebilir (RIFAT, 1998).

2003 yılında Erdal Alova *Herakleitos, Kırık Taşlar* başlıklı bir çeviri kitap yayımlandı. Alova, bu çeviriyi İngilizceden yapmış gözüküyor. Bu çalışmada da Herakleitos'un fragmanlarının bütünü yer almamaktadır. Filolojik ya da felsefi kaygılar gözetmeksizin yapılan bu Herakleitos çevirisinin diğer çevirilerden farklı bir yönü vardır. Alova, Herakleitos'un fragmanlarını şiir biçimine dönüştürerek ya da şiir

biçiminde yeniden inşa ederek okuyucuya sunmuştur (ALOVA, 2003).

2004 yılında Jonathan Barnes'ın *Early Greek Philosophy* adlı kitabı *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi* başlığıyla çevrilmiştir. Çevirisi, Hüsen Portakal tarafından İngilizceden yapılan bu kitabın Herakleitos bölümünde Herakleitos'un fragmanlarına yer verilmiştir. Bu kitapta da Herakleitos'un fragmanlarının bütünü yer almamaktadır (BARNES, 2004).

Yukarıda bahsettiğimiz Herakleitos çevirileri çoğunlukla İngilizce, Almanca ve Fransızcadan Türkçeye kazandırılmıştır. 2005 yılında ise Herakleitos'un fragmanları Eski Yunancadan Türkçeye çevrilmiştir. Cengiz Çakmak tarafından yapılan bu çeviri *Fragmanlar, Herakleitos* başlığıyla yayımlanmıştır. Çiğdem Dürüşken'in önsözünü sunulan çeviri kitap Herakleitos'un fragmanlarına dair kısa yorumları ve açıklamaları da içermektedir. Ancak bu çalışmada da Herakleitos'un tanıklıkları içeren *A kısmı* ile taklitleri içeren *C kısmı* yer almamaktadır (ÇAKMAK, 2005e).

2007 yılında Doğu-Batı Dergisi'nin *Antik Dünya Bilgeliği* konu başlıklı 40. sayısında John Burnet'ten yapılan *Efesli Herakleitos* başlıklı çeviride Herakleitos'un fragmanlarına yer verilmiştir. John Burnet'in *Early Greek Philosophy* adlı İngilizce kitabının Herakleitos ile ilgili bölümü Metin Bal tarafından çevrilmiştir. Bu çalışmada da Herakleitos'un fragmanlarının bütünü yer almamaktadır (BURNET, 2007).

En son olarak 2013 yılında John Burnet'in *Early Greek Philosophy* başlıklı çalışması *Erken Yunan Felsefesi* başlığıyla yayımlandı. Aziz Yardımlı tarafından İngilizceden çevirisi yapılan bu çalışmanın *Efesli Herakleitos* başlıklı bölümünde Herakleitos'un fragmanlarına yer verilmiştir. Bu çalışmada da Herakleitos'un fragmanlarının bütünü yer almamaktadır (BURNET, 2013).

Türkçedeki Herakleitos fragmanlarının çevirilerini yukarıda tarih sırasına göre verdik. Görülüyor ki Türkiye'de Herakleitos'un fragmanlarına yönelik ilgi çok fazladır ve fragmanların pek çok çe-

virisi yapılmıştır. Herakleitos'un fragmanlarına yönelik bu yoğun ilgiye karşın Türkçede Herakleitos ve fragmanları hakkında telif çalışmaları bakımından bir kırsallık var diyebiliriz. Yine de Türkçede Herakleitos hakkında yapılmış belli başlı çalışmaları zamansal sıralamasını gözeterek sıralayacak olursak: *Heraklit ve Oluş Meselesi*, (SUNAR, 1967); *Herakleitos Üstüne Bir Ussallık Araştırması*, (İNAM, 1991); *Herakleitos'la Bir Kır Kahvesinde*, (İNAM, 1993); *Herakleitos'ta Uyku ve Rüyalar*, (ÇAKMAK, 2005a), *Herakleitos'ta Çocuk ve Oyun Metaforu*, (ÇAKMAK, 2005b), *Herakleitos'un Kader Anlayışı*, (ÇAKMAK, 2005c), *Herakleitos Septik Miydi?* (ÇAKMAK, 2005d), *Fragmanlar, Herakleitos*, (ÇAKMAK, 2005e); *Aion'un Oyunu*, (YILDIZ, 2007); *Heraklitus, Fragman 21; Bir Yaklaşım*, (HAŞLAĞOĞLU, 2008); *Polemos ve Herakleitos*, (YILDIZ, 2008), *Koku: Orada Bağlar, Burada Çözer*, (YILDIZ, 2009); *Arkhaisk Dönem Politik Yapısıyla İlişkili Olarak Anaksimandros ve Herakleitos Felsefeleri*, (KÜÇÜKER, 2012); *Hiç Batmayana Kulak Vermek-Herakleitos 22B16*, (ŞAR, 2014); *Aristoteles'in Herakleitos Diyalektiğine İtirazları ve Verilebilecek Bir Cevap*, (NUTKU, 2014); *Herakleitos'un Adalet Görüşü*, (TÜRKYILMAZ, 2015); *Makrokosmostan Mikrokosmosa Bir Ahlâk Yolcusu: Herakleitos*, (POYRAZ, 2015).

Son olarak, Herakleitos üzerine Türkiye'de hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerine bakacak olursak ilk elde şu çalışmalar sayılabilir: *An Essay on Heraclitean Thought: The co-existence of theory of opposites, the flux doctrine and the logos*, (AÇDUK, 2000); *Herakleitos'ta Logos Kavramının Araştırılması*, (ÖZDEMİR, 2002); *Herakleitos ve Parmenides'te Varlık ve Oluş Sorunlarının İncelenmesi*, (IŞILDAK, 2004); *Herakleitos'un Doğa Anlayışı* (İNAL, 2010).

Biz, bu çeviri için kendimize temel olarak Diels-Kranz'ın *Die Fragmente der Vorsokratiker* başlıklı kitabının 1. cildindeki Herakleitos ile ilgili bölümünün bütünü aldık (DIELS-KRANZ, 1956⁸). Bilindiği gibi Diels-Kranz'ın kitabının Herakleitos bölümü üç kısımdan oluşmaktadır: A kısmı *Testimonia* [*Tanıklıklar*]; B kısmı *Fragmenta* [*Fragmanlar*]; C kısmı *Imitation* [*Taklitler*]. Kitabın Herakleitos'a iliş-

kin tüm bu bölümlerini ilk kez eksiksiz olarak Eski Yunancadan Türkçeye çevirdik. Çeviride Diels–Kranz’ın kitabındaki Herakleitos bölümünün tümünü çevirmek istediğimiz için bu bölümdeki Eski Yunanca ve Latince bütün yazıları çalışmamıza dahil ettik. Ayrıca okuyucuların metnin sözcüklerini takip edip karşılaştırabilmeleri için fragmanların Eski Yunanca yazımının Latin harfleriyle yazımına da yer verdik.

Kitabımızda, okuyucunun metni rahatça takip edebilmesi ve karşılaştırma yapabilmesi amacıyla sayfanın sol tarafında önce Herakleitos’un fragmanının/fragmanlarının aslı, hemen altında Latin harfleri ile yazımı; sayfanın sağ tarafında ise Herakleitos’un ilgili fragmanının/fragmanlarının Türkçe çevirisi yer almaktadır. Çeviride temel olarak aldığımız metinlerdeki parantezler ve köşeli parantezler aynen korunmuştur. Türkçeye çeviri metinde, çevirinin daha açık ve anlaşılır kılınması için tarafımızdan eklenen sözcükler için ise { } parantez işaretini kullandık. Metne yerleştirdiğimiz Herakleitos’un fragmanlarının kaynağı konusunda Diels–Kranz’ın kısaltmalarını aynen korumayı uygun bulduk. Ancak söz konusu kısaltmaların açık biçimlerini kitabımızın başındaki *Antik Kaynaklar İçin Kısaltmalar* bölümünde gösterdik. Ayrıca okuyucunun, bu çeviri kitabımızdaki kavramları, sözcükleri, isimleri kolaylıkla bulması, karşılaştırması ve bunların hangi fragmanda nasıl kullanıldığını, hangi anlamlara geldiğini ve bunlara hangi Türkçe karşılıkları verdiğimiz için kitabımızın sonuna kapsamlı bir *Dizin* de ekledik.

Eski Yunanca bir metni temel aldığımız ve Eski Yunan dünyasına ait çeşitli kaynakları kullandığımızdan dolayı metinlerin anlaşılmasında, çözümlenmesinde, çevirisinde çeşitli sözlüklerden yararlanmışır. Çalışmamızda kullandığımız bu sözlüklerden en önemlileri şunlardır: LIDDELL–SCOTT–JONES, 1996¹⁰; FRISK, 1960-1972; ÇELGİN, 2011; SİNANOĞLU, 1953; MENGE, 1993; PETERS, 2004; URMSON, 1990.

Son olarak, Diels–Kranz’ın Herakleitos ile ilgili bölüme aşını koymayıp sadece Almanca çevirisine (GILDEMEISTER–BÜCHELER, 1872,

456) yer verdiği bir tanıklığa ilişkin açıklama yapmayı gerekli görüyoruz. Herakleitos'un A. *Testimonia* [*Tanıklıklar*] kısmında, A3b.i olarak numaralandırılan Themistios'un *Peri Aretēs* (*Erdem Üzerine*) adlı kitabından alınmış olan bu tanıklığın aslı Süryanice olup, bu metin SACHAU'ın (1870, 40-41) editörlüğünde yayımlanmıştır. Biz de, kitabımıza bu tanıklığa ilişkin Almanca çeviriyi aldık. Almanca çeviri ile yetinmeyip, aslı Süryanice olan bu tanıklığın Süryanice aslına ve Süryanice'den çevirisine de kitabımızda yer vermeyi uygun bulduk. Bu tanıklığın Süryanicesi'nin yazımı, Süryaniceden hareketli harf çevirisi ve Süryaniceden Türkçeye çevirisi Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Kutlu Akalın tarafından yapıldı.

Bütün bu çeviri çalışması boyunca Yunanca ve Latince metinlerin kontrolü ve çevirisinde katkıda bulunan değerli meslektaşımız Öğretim Görevlisi Abrim Gürgen'e; Latince metinlerin çevirisinin kontrolü için Prof. Dr. Bedia Demiriş'e; Süryanice metnin yazımı, harf çevirisi ve Türkçe çevirisi için Yrd. Doç. Dr. Kutlu Akalın'a; Almanca bir metnin çevirisi için hocamız Prof. Dr. Metin Toprak'a; çeviri kitabın oluşum sürecinde verdiği destek ve katkıdan ötürü doktora öğrencimiz ve değerli meslektaşımız Engin Yurt'a; Dizin'in hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Eser Yavuz ve Dilan Taştekin'e; Türkçe metnin redaksiyonunu yapan Nagihan Keleş'e; çevirimizi baştan sona Eski Yunancadan kontrol ederek düzenleyen ve kitabımızın editörlüğünü yapan değerli meslektaşımız Yrd. Doç. Dr. Erman Gören'e; son olarak da kitabımızın yayımlanması sürecinde gösterdikleri özen ve ilgiden ötürü Dergâh Yayınevi çalışanlarına ve Asım Onur Erverdi'ye teşekkürü bir borç biliriz.

Erdal YILDIZ-Güvenç ŞAR
İstanbul, Ocak 2016